

METODA BIOGRAFICZNA W NAUKACH SPOŁECZNYCH — TRENDY I KONTROWERSJE: WSTĘP

Metoda biograficzna stanowi obecnie podejście badawcze w naukach społecznych niezwykle bogate w swej różnorodności wynikającej w dużej mierze z odmiennych ontologicznych i epistemologicznych podstaw oraz różnorodności odniesień teoretycznych. To, co pozostało niezmiennie, to charakterystyczne dla osób ją uprawiających nieustanne dążenie do analizy rzeczywistości społecznej i wytwarzanego w niej ładu z perspektywy interpretujących i doświadczających jednostek.

Analizy biograficzne budziły ogromne zainteresowanie i cieszyły się rosnącym uznaniem na początku lat dwudziestych ubiegłego stulecia, kiedy socjologia chicagowska uprawomocniła dokumenty osobiste (listy, pamiętniki, dzienniki) jako ważne źródło wiedzy o procesach i zjawiskach społecznych, uznając je za „typ doskonały materiału socjologicznego” (Thomas, Znaniecki 1976 [1918], t. 1, s. 9). Później w Stanach Zjednoczonych — w jej kolebce — metoda biograficzna popadała w zapomnienie (Bertaux 1981, s. 1). Została zmarginalizowana i niemal unieważniona w wyniku ekspansji paradygmatu normatywnego i niekwestionowanej dominacji badań ankietowych, które „stały się podstawowym sposobem zbierania danych i opisu rzeczywistości społecznej” (Becker 2012 [1966]). Tymczasem w Polsce kontynuowano tradycje badania losów życiowych

osób wywodzących się z różnych kategorii społecznych, przede wszystkim w postaci konkursów pamiętnikarskich w badaniach Józefa Chałasińskiego, Jana Szczepańskiego czy Antoniny Kłoskowskiej, także w badaniach realizowanych przez Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, a później przez łódzką szkołę biograficzną. Renesansowi i rozwojowi metody biograficznej, jaki przede wszystkim w Europie trwa nieprzerwanie od lat siedemdziesiątych XX wieku (także w następstwie udoskonalania technicznych możliwości rejestracji dźwięku), towarzyszyło optymistyczne przekonanie o możliwości niemal pełnego dotarcia do rzeczywistości społecznej „od wewnątrz”. Uwzględnienie perspektywy doświadczającej jednostki i jej subiektywnego sposobu oglądu siebie i świata w relacji do historycznego wymiaru przebiegu własnego życia stanowiło opozycję wobec redukcjonistycznych, obiektywistycznych i statycznych tendencji w socjologii głównego nurtu (por. Kohli 2012, s. 127).

Pojęcie „badanie biograficzne” traktować można dzisiaj jako pojęcie parasolowe (*umbrella term*) (Bornat 2008, s. 344), pod którym kryją się klasyczne źródła socjologiczne: autobiografie, pamiętniki, dzienniki, listy i metoda autobiograficznego wywiadu narracyjnego Fritza Schützego, a kolejne zorientowane konstruktywistycznie odmiany zaproponowali Gabrielle Rosenthal i Tom Wengraf. Podejście realistyczne odnajdujemy w propozycji *family life histories* Daniela Bertaux badającego mikrogrupy społeczne. Z czasem pojawiły się kolejne propozycje metodyczne, takie jak: *walking interview as biographical method* Maggie O’Neill i Briana Roberta czy *storytelling* (zob. m.in. „Przegląd Socjologiczny” nr 3, 2024). Zastanawiać się można nad statusem autoetnografii jako metody (auto)biograficznej, która — w przeciwieństwie do podejścia etnomimetycznego odwołującego się do etycznej zasady upodmiotowienia Innego (osoby uczestniczącej w badaniu) — stawia w centrum osobę badacza.

Podkreślić trzeba, że rosnąca popularność i wielowariantowość badań biograficznych łączą się z często błędnym przekonaniem, że zarówno sama technika zbierania materiału empirycznego, jak i analiza danych nie wymagają szczególnych kompetencji badawczych i znajomości wyrafinowanej aparatury analitycznej, co prowadzi do znaczących nieporozumień, trywializacji czy instrumentalnych użycí metody (Czyżewski 2013, s. 25; Kaźmierska 2012).

W tym zeszycie „Kultury i Społeczeństwa” Autorzy i Autorki wywodzący się z różnych tradycji teoretycznych i szkół metodologicznych pokazują odmienne zastosowania metody biograficznej oraz powiązane z nią spory, dylematy i kontrowersje. Zamieszczone tu artykuły odnoszą się do trzech porządków.

Pierwszy wiąże się z analizą biograficznych doświadczeń uwikłanych w dynamiczne zmiany społeczne i polityczne, a także głębokie przeobrażenia kulturowe związane z nakładającymi się na siebie kryzysami (gospodarki kapitalistycznej, demokratycznych systemów politycznych, usług publicznych, migracyjnym, klimatycznym), które w sposób szczególnie ujawniły się lub wyostriły w czasie pandemii COVID-19, wojny w Ukrainie i toczących się w innych miejscach świata równie dramatycznych konfliktów zbrojnych. Do tych wątków nawiązuje Adam Mrozowicki w artykule: *(Un)usual Crisis: the COVID-19 Pandemic in the Biographical Experiences of American and Polish Care Workers* [Kryzys (nie)zwyčajny: pandemia COVID-19 w doświadczeniach biograficznych polskich i amerykańskich pracownic i pracowników opieki], w którym nazywa i porządkuje sposoby umożliwiające osobom zatrudnionym w tym obszarze opanowanie trudnego doświadczenia społecznego i biograficznego bezładu w warunkach chronicznego kryzysu systemów zdrowia i wsparcia społecznego w obu krajach. Analizuje i porównuje także mechanizmy renormalizacji rzeczywistości społecznej w Stanach Zjednoczonych i Polsce.

Drugi porządek odzwierciedlają teksty, w których podjęto krytyczną refleksję nad językiem socjologii i społecznym usytuowaniem badacza. Do tej pierwszej kwestii odnosi się, także w kontekście własnych badań, Agnieszka Golczyńska-Grondas w artykule *Dezaktualizacja i neutralizacja języków opisu oraz niebezpieczeństwa lingwistycznego uwikłania a badania biograficzne*. Przeglądając kategorie etyczne (Pike 1967) stosowane do opisu i analizy problemów, procesów i zjawisk społecznych, związanych przede wszystkim z wykluczeniem i ubóstwem, a także do kategoryzowania osób nimi dotkniętych, wskazuje na rosnącą świadomość dyskursową w naukach społecznych i praktyce pomocowej. Wynika ona z coraz większej wrażliwości i pogłębiającej się refleksji etycznej także, a może przede wszystkim, w środowisku socjologów biograficznych. Problem pozycjonalności omawiają Justyna Kajta, Katarzyna Bielecka, Stefan Bieńkowski, Olga Czeranowska w tekście *Socjologia refleksyjna w praktyce — znaczenie*

klasy w badaniach biograficznych. Piszą oni między innymi o konieczności zdania sobie sprawy z uwarunkowań wynikających z ulokowania badaczy czy badaczek w określonych segmentach społeczeństwa (związanych z płcią, narodowością, etnicznością czy, najważniejszą w artykule, klasą społeczną) podczas zbierania, interpretowania i omawiania danych empirycznych.

Trzeci obszar tworzy namysł nad, często kontrowersyjnym i niejasnym, statusem doświadczeń relacjonowanych w badaniach biograficznych. Problem ten podejmuje z dwóch skrajnie odmiennych perspektyw teoretyczno-metodologicznych Jerzy Stachowiak w artykule *Czy wywiad udostępnia doświadczenie? Retoryka faktu i sekwencje konkretyzacyjne w opowieści o własnym życiu* i Magdalena Szpunar w tekście *Kłopoty z autoetnografią. Pomiędzy metodą, techniką a sobąpisaniem*. Stachowiak, inspirowany psychologią dyskursową, dąży do zachowania „rygoryzmu w dokumentowaniu i analizie szczegółu” (Piotrowski 1998, s. 138) i wyłącznie odwołuje się do zapisu fragmentu wywiadu narracyjnego, Szpunar zaś — lokując swoje rozważania w kontekście postmodernistycznego zwrotu afektywnego — opowiada się za „anarchizmem metodologicznym” i postuluje zajmowanie się przez badaczy własną emocjonalnością, autorefleksyjnością i samowiedzą.

AGNIESZKA GOLCZYŃSKA-GRONDAS,
KATARZYNA WANIEK
Uniwersytet Łódzki

BIBLIOGRAFIA

- Becker Howard S., 2012 [1966], *Wprowadzenie* [do książki Clifforda Shawa *Jack Roller*], w: Kaja Kaźmierska (red.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Nomos, Kraków, s. 49–61.
- Bertaux Daniel, 1981, *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences*, Sage Publications, London.
- Bornat Joanna, 2008, *Biographical Methods*, w: Pertti Alasuutari, Leonard Bickman, Julia Brannen (red.), *The Sage Handbook of Social Research Methods*, Sage Publications, London, s. 344–356.
- Czyżewski Marek, 2013, *Socjologia interpretatywna i metoda biograficzna: przemiana funkcji, antyesencjalistyczne wątpliwości oraz sprawa krytyki*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 9(4), s. 14–27.

- Kaźmierska Kaja, 2012, *Wstęp*, w: Kaja Kaźmierska (red.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Nomos, Kraków, s. 9–16.
- Kohli Martin, 2012, *Biografia: relacja, tekst metoda*, w: Kaja Kaźmierska (red.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Nomos, Kraków, s. 125–135.
- Pike Kenneth L., 1967, *Language in Relation to a Unified Theory of the Structures of Human Behavior*, Mouton, The Hague.
- Piotrowski Andrzej, 1998, *Ład interakcji: studia z socjologii interpretatywnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- „Przegląd Socjologiczny”, 2024, 73(3) [zeszyt poświęcony *storytelling*].
- Thomas William I., Znaniński Florian, 1976 [1918], *Chłop polski w Europie i Ameryce. Organizacja grupy pierwotnej*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa, t. 1.

Abstrakt

Tekst stanowi wstęp do zeszytu „Kultura i Społeczeństwo”, w którym zamieszczono artykuły podejmujące kwestie trendów i kontrowersji we współczesnych badaniach biograficznych w naukach społecznych. Autorki krótko omawiają rozwój metody biograficznej, wskazując na różnorodność obecnie stosowanych w jej obrębie narzędzi oraz niebezpieczeństwa wynikające z popularności analiz biograficznych. Omawiają także układ i zawartość treści zeszytu wskazując na trzy ramy je organizujące — badań doświadczeń biograficznych w epoce dynamicznych zmian i nakładających się na siebie kryzysów, refleksji nad językiem socjologii i społecznym usytuowaniem badacza oraz statusu doświadczeń relacjonowanych w wypowiedziach autobiograficznych.

słowa kluczowe: badania biograficzne, metoda biograficzna, język opisu, doświadczenia biograficzne, kontrowersje

THE BIOGRAPHICAL METHOD IN THE SOCIAL SCIENCES: TRENDS AND CONTROVERSIES — INTRODUCTION

Agnieszka Golczyńska-Grondas, Katarzyna Waniek
(University of Lodz)

Abstract

This piece serves as an introduction to this issue of *Kultura i Społeczeństwo*, which features articles addressing trends and controversies in contemporary biographical research in the social sciences. The authors briefly discuss the development of the biographical method, pointing out the diversity of tools currently in use and the dangers stemming from the popularity of biographical analyses. They also outline the journal's layout and content, indicating its three organizational frameworks: the study of biographical experience in an age of dynamic

change and overlapping crises; reflection on the language of sociology and the social positioning of the researcher; and the status of experiences reported in autobiographical accounts.

keywords: biographical research, the biographical method, descriptive language, biographical experiences, controversies